

พุทธวิธีการวางแผนบริหารจัดการวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน
Buddhist way of the temple management planning as a
community center

พระมหาบุญแล พุทธวโร*

Phramaha Boonlae Buddhavaro

บทคัดย่อ

วัดเป็นสถานที่สำคัญ และเป็นหน่วยงานปกครองและหน่วยงานดำเนินกิจการคณะสงฆ์ และกิจการพระศาสนาที่สำคัญที่สุด และเป็นรากฐานอันสำคัญยิ่งของคณะสงฆ์และพระพุทธศาสนา เป็นองค์กรในการปกครองคณะสงฆ์ วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคล คือ บุคคลตามกฎหมาย และตำแหน่งเจ้าอาวาสจึงเป็นตำแหน่งที่มีความสำคัญยิ่ง วัดมีเจ้าอาวาสเป็นผู้บริหารจัดการวัดสูงสุด และต้องทำหน้าที่บริหารจัดการให้กิจการคณะสงฆ์เป็นไปได้อย่างดี มีความถูกต้อง มีความเหมาะสม มีความบริสุทธิ์ มีความยุติธรรม มีประสิทธิภาพ และเป็นไปตามหลักพระธรรมวินัย ให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงในสภาพสังคมยุคปัจจุบัน ดังนั้นการบริหารจัดการวัดให้ประสบความสำเร็จต้องมีการวางแผน ซึ่งการวางแผนเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้การบริหารงานประสบความสำเร็จตามเป้าหมายและความอยู่รอดขององค์กร เพราะการวางแผนเชิงกลยุทธ์เป็นกระบวนการกำหนดพันธกิจ เป้าหมาย และแผนงานเพื่อให้องค์กรปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพประสิทธิผลตามที่ประสงค์ไว้ การวางแผนจึงเป็นภารกิจอันดับแรกที่มีความสำคัญต่อกระบวนการจัดการที่ดี

คำสำคัญ พุทธวิธีการวางแผนบริหารจัดการวัด

* นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์

Abstract

The temple is very important place and. it is the body of government and the governing body of the Sangha. and most important religious affairs. It is a very important foundation of the Buddhist Sangha. It is an organization of monks. The temple has status as a juristic person. It means a legal person and the position of the abbot is an important position. The temple has an abbot as the highest administrative measure. and to manage the activity of the Sangha is good, be accurate appropriate, pure, be fair, effective and follow the principle of discipline and keep up with changes in current social conditions. Therefore, the temple management to be successful must be planned. Planning is important to ensuring successful management of organizational goals and survival. Because strategic planning is the process of setting mission, goals, and plans so that the organization can operate efficiently and effectively. Planning is the first priority that is critical to a well manage process.

Keywords Buddhist way of the temple management planning

บทนำ

สังคัมที่พระพุทธเจ้าทรงจัดตั้งขึ้นเป็นสังคัมตัวอย่างคือสังคัมสงฆ์ โดยมีพระพุทธเจ้าทรงดำรงตำแหน่งเป็นพระธรรมราชาเป็นผู้บริหารสูงสุดในองค์กรสงฆ์ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “เราเป็นพระราชา นั่นคือเป็นธรรมราชาผู้ยอดเยี่ยม” (ขุ.ธ. 25/8/9) และทรงวางแนววิธีในการบริหารจัดการตามแนวพระพุทธศาสนาว่า พุทธวิธีการบริหารควรยึดหลักธรรมาธิปไตยเป็นสำคัญ โดยผู้บริหารเองจะต้องประพฤติธรรมและใช้ธรรมเป็นหลักในการบริหาร และต้องคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้งโดยพึงสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ถ้าเห็นจะได้ประโยชน์สุขที่ยิ่งใหญ่กว่าเพราะเสียสละประโยชน์สุขเล็กน้อย บุคคลควรสละประโยชน์สุขเล็กน้อย เพื่อเห็นแก่ประโยชน์สุขที่ยิ่งใหญ่” (ม.ม. 13/609/554) ดังนั้นเมื่อก้าวถึงการปกครองคณะสงฆ์หรือการบริหารกิจการคณะสงฆ์ จึงต้องยึดมั่นในพระธรรมวินัยเป็นหลัก เพราะพระธรรมวินัยเป็นทั้งโครงสร้างเป็นหัวใจใหญ่และเป็นการจัดสภาพสังคัมสงฆ์ให้เกิดความเรียบร้อยเป็นการ

พัฒนาบุคลากรในสังคมด้วยทุกคนจะรู้จักหน้าที่ของตนเอง (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2549: 22)

การบริหารงานจัดการวัดที่เหมาะสมดั่งงามในสถานการณ์ปัจจุบันนี้ ควรต้องมีองค์ประกอบสำคัญที่ผู้บริหารจัดการวัดควรคำนึง เพื่อให้การบริหารงานประสบความสำเร็จ ประกอบไปด้วย เงิน (money) วัสดุดิบ (materials) เครื่องจักรหรืออุปกรณ์ (machine or equipment) และบุคลากร หรือคน (man) ซึ่งเป็นการพัฒนาการบริหารจัดการกิจการงานของวัดที่มีองค์ประกอบสำคัญ เพื่อพิจารณากำหนดเป้าหมายของการบริหารจัดการวัดว่าจะมีทิศทางหรือแนวทางในการบริหารองค์กรของวัดอย่างไร แต่ต่อมา มีการพัฒนาระบบการบริหารงาน เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงขององค์กรตามโลกาภิวัตน์ที่มีการแข่งขันสูง จึงมีการสร้างระบบการบริหารงานที่เน้นคนมากยิ่งขึ้น รวมทั้งปรับปรุงและพัฒนากระบวนการบริหารงานสมัยใหม่ เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงที่หลากหลายขึ้น การบริหารจัดการวัดให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยเฉพาะการพยายามให้เกิด “การมีส่วนร่วม (Participation)” มากขึ้น “การให้อำนาจ (Empowerment)” “การเข้าไปเกี่ยวข้อง (Involvement)” “การทำงานเป็นทีม (Teamwork)” ทั้งหมดจะต้องพัฒนาไปพร้อมๆ กัน โดยผ่านกระบวนการจัดการอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อให้เกิดความมั่นใจจากองค์ประกอบสำคัญข้างต้น คือ บุคคล (man) เงิน (money) วัสดุอุปกรณ์ (materials) และการจัดการ (management) (สุธี สุทธิสมบุรณ์ และสมาน รังสิโยภษฎุ, 2541: 12) อันเป็นกระบวนการทางการบริหาร (Administration)

ในการวางแผนบริหารวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนได้นั้นสิ่งที่สำคัญก็คือผู้บริหารต้องมีวิสัยทัศน์ เพราะวิสัยทัศน์คือการมองการไกลในการวางแผนการมีความคิดที่ทรงพลังเป็นการวางแผนเริ่มต้นสู่อนาคตแบบก้าวกระโดด ผ่านการใช้ทักษะความสามารถศักยภาพ และทรัพยากรทั้งหมดที่มีอยู่เพื่อให้การวางแผนกำหนดวิสัยทัศน์นั้นเป็นจริงการมีวิสัยทัศน์ในการวางแผนบริหารองค์กร ผู้บริหารต้องมองเห็นภาพในสิ่งที่จะต้องกระทำให้บรรลุเป้าหมายเป็นการมองภาพรวม วิเคราะห์ทั้งจุดเด่นจุดด้อยโอกาสอุปสรรคขององค์กรเป็นการมองไปข้างหน้าไม่ใช่แค่ระยะสั้นๆ ต้องเป็นการปฏิบัติการเชิงรุกมากกว่าเชิงรับ การวางแผนที่ดีต้องมีข้อมูล ต้องทันสมัยทันเหตุการณ์และทันต่อความเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน และต้องมีเป้าหมายและกำหนดเวลาที่ชัดเจน

การวางแผน เป็นกระบวนการแรกในการบริหารงานซึ่งเป็นเสมือนเครื่องนำทางในการดำเนินการขององค์กร เป็นแผนที่ในการเดินทางขององค์กร และเป็นเครื่องมือในการกระตุ้นให้เกิดผลงานขององค์กร การวางแผนเป็นหน้าที่ของนักบริหารและเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับองค์กรที่จะประสบผลสำเร็จ แผนเป็นต้นทางของการบริหารที่จำเป็นไปสู่

กิจกรรมอื่น ๆ ตั้งแต่การจัดแบ่งงานภายในหน่วยงาน การมอบหมายงาน การจัดสรรทรัพยากรในการทำงาน ตลอดจนถึงการกำหนดแนวทางในการควบคุมผลการทำงานขององค์กรว่าบรรลุตามเป้าหมายและแผนงานที่ได้วางไว้หรือไม่ การวางแผนจะทำหน้าที่เป็นสะพานที่จะเชื่อมสิ่งที้องค์การเป็นอยู่ กับสิ่งที้องค์การต้องการจะเป็น ในบทนี้จะพิจารณาถึงการวางแผนในองค์กร โดยจะพิจารณาถึงความหมายของการวางแผนงาน ประเภทของแผน กระบวนการในการวางแผน และปัญหาอุปสรรคในการวางแผน (วันชัย มีชาติ, 2554: 149)

การวางแผนมีความสำคัญต่อความอยู่รอดและการแข่งขันเป็นอย่างมากทั้งนี้เพราะการวางแผนเชิงกลยุทธ์เป็นการวางแผนรวมขององค์กรหรือหน่วยงานนั้นๆ ซึ่งจะต้องวิเคราะห์สภาวะแวดล้อมภายในองค์กร เพื่อค้นหาจุดเด่น หรือจุดแข็ง (strengths) และจุดด้อยหรือจุดอ่อน (weaknesses) ในขณะเดียวกันก็จะวิเคราะห์สภาวะแวดล้อมภายนอก เพื่อค้นหาโอกาส (opportunities) และอุปสรรค (threats) เพื่อจะได้มองเห็นทิศทางวิสัยทัศน์ภารกิจหลัก วัตถุประสงค์หรือเป้าหมาย กลยุทธ์ แผนงาน และโครงการต่างๆ รวมทั้งโครงสร้างและทรัพยากรที่จำเป็น ในการบริหารจัดการให้เป็นไปตาม ทิศทางและวิสัยทัศน์ที่เราต้องการได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งแตกต่างจากการวางแผนแบบดั้งเดิมที่กำหนด วัตถุประสงค์ (objectives) และหรือจุดประสงค์ (goals) และหรือเป้าหมาย (purposes) โดยมิได้คำนึงถึง จุดแข็ง จุดอ่อนขององค์กร และมิได้คำนึงถึงโอกาสและผลลัพธ์ตามที่ต้องการ ทั้งนี้เพราะจะมีปัญหาจากภายใน องค์กรและอุปสรรคจากภายนอกองค์กรมากมาย แต่มิได้รับการพิจารณาก่อนกำหนดสิ่งที่ต้องการไว้ล่วงหน้านั่นเอง (บุญเลิศ ไพรินทร์, 2556: 93)

ความหมายของการวางแผน และการบริหารจัดการวัด

2.1 ความหมายของการวางแผน

การวางแผน หมายถึง การกำหนดพันธกิจ (Mission) เป้าหมาย (Goals) และแผนงาน (Plans) เพื่อให้องค์กรปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลตามทีประสงค์ กระบวนการวางแผนจึงประกอบด้วยขั้นตอนหลัก 3 ประการ ได้แก่ การกำหนดพันธกิจ การกำหนดเป้าหมาย และการกำหนดแผนงาน (สาคร สุขศรีวงศ์, 2553: 99)

การวางแผน หมายถึงเป็นกระบวนการทางการบริหารที่เกี่ยวเนื่องกับการกำหนดวัตถุประสงค์ขององค์กร และการดำเนินการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ (วันชัย มีชาติ, 2554: 150)

Judith R. Gordon และคณะให้ความหมายของการวางแผนว่า หมายถึง ขั้นตอนการกำหนดและการดำเนินการเพื่อบรรลุเป้าหมาย หรือทำให้เป้าหมายเป็นจริง (Judith R. Gordon, 1990: 107)

การวางแผน หมายถึงการกำหนดวิธีการดำเนินการไว้ล่วงหน้าในเรื่องอนาคต เพื่อให้บรรลุเป้าประสงค์และวัตถุประสงค์ที่ต้องการ โดยอาจจะทำเป็นลายลักษณ์อักษร หรือไม่ก็ได้ สิ่งที่เรียกว่าการวางแผนจึงต้องมีลักษณะอย่างน้อย 3 ประการ คือ

- 1) เป็นเรื่องเกี่ยวกับสิ่งที่จะให้เกิดขึ้นอนาคต แผนจึงมิใช่สิ่งที่กำลังดำเนินการอยู่
- 2) เป็นเรื่องของการกระทำที่เป็นกระบวนการ มิใช่สิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นในทันที
- 3) เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเหตุและผลของการกระทำ นั่นคือการวางแผนจะต้องประกอบด้วยกำหนัดวัตถุประสงค์ รายละเอียดต่างๆ ที่มีเหตุผล มีปัญหา มีตัวเลข ข้อมูลประกอบการพิจารณากระทำอย่างต่อเนื่อง (ธีรวิทย์ โสภิษฏิกุล, 2545: 62)

จากความหมายที่นักวิชาการให้ไว้สามารถสรุปได้ว่า การวางแผน หมายถึงเป็นกระบวนการทางการบริหารองค์การที่เกี่ยวเนื่องกับการกำหนดพันธกิจ กำหนดเป้าหมาย และกำหนัดวัตถุประสงค์แผนงานโดยการวิเคราะห์สภาวะแวดล้อมภายในองค์การ เพื่อค้นหาจุดเด่น หรือจุดแข็ง (strengths) และจุดด้อยหรือจุดอ่อน (weaknesses) ในขณะเดียวกันก็จะวิเคราะห์สภาวะแวดล้อมภายนอก เพื่อค้นหาโอกาส (opportunities) และอุปสรรค (threats) เพื่อให้บรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้

2.2 ความหมายของการบริหารจัดการวัด

การบริหารเป็นศิลปะแห่งการทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น ซึ่งนักบริหารมีหน้าที่ในการวางแผน จัดองค์กรอำนาจการและควบคุมทรัพยากรบุคคลและทรัพยากรอื่นๆ ให้ดำเนินงานไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ หน้าที่ของนักบริหารมีอยู่ 5 ประการ คือ การวางแผน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การแต่งตั้งบุคลากร (Staffing) การอำนาจการ (Directing) และการควบคุม (Controlling) แม้ว่าหน้าที่ของนักบริหารทั้ง 5 ประการ จะถูกกำหนดโดยวิชาการสมัยใหม่ก็ตาม แต่เมื่อกันทางปฏิบัติแล้วคนไทยเราก็คงบริหารบ้านเมืองแบบนี้มานานแล้วหน้าที่ของนักบริหารปรากฏชัดเจนในการปฏิบัติขององค์การตั้งแต่สมัยโบราณ (พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต), 2539: 2-3)

การบริหาร เป็นกระบวนการของการแสวงหา และการผสมผสานทรัพยากรที่สำคัญ 3 ประการ คือ มนุษย์ การเงิน และทรัพยากรด้านกายภาพ เพื่อที่จะได้บรรลุ

เป้าหมายหลักขององค์การในการผลิตสินค้าหรือบริการ ซึ่งเป็นที่ปรารถนาของสังคม การบริหารโดยสรุปคือ

1. การทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งให้สำเร็จโดยลาพังคนเดียว ไม่ใช่การบริหารหรือการจัดการ การบริหารหรือการจัดการเกิดขึ้นในบริบทของกลุ่ม โดยอย่างน้อยที่สุดกลุ่มนั้นจะต้องมีจำนวนสมาชิกตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป

2. กลุ่มบุคคลดังกล่าวจะต้องมีเป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน และผู้จัดการจะมีบทบาทในการชี้แนะให้แนวทางในการกำหนดเป้าหมายของกลุ่ม หรือเป็นผู้ที่กำหนดเป้าหมายของกลุ่มเอง ในกรณีที่เป้าหมายของกลุ่มมิได้กำหนดขึ้นมาจากภายนอก หรือจากหน่วยงานระดับเหนือขึ้นไป

การบริหาร หมายถึง การปกครอง (Government) การดูแลรักษาหมู่คณะและการดำเนินงานหรือจัดการงาน (Management) กิจกรรมต่างๆ ของหมู่คณะ หรือองค์การต่างๆ ให้ได้บรรลุผลสำเร็จลุล่วงตามนโยบาย (Policy) และวัตถุประสงค์ (Purpose/Objective) ขององค์กรนั้นๆ ด้วยดีมีประสิทธิภาพ (Efficiency) และการบริหารหมู่คณะ คือ การปกครองดูแลตลอดทั้งแนะนำสั่งสอนอบรม พระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ ที่มีอยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัด ให้ประพฤติอยู่ในพระธรรมวินัย และตามกฎหมายของบ้านเมือง กฎข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง และการประกาศของมหาเถรสมาคม (พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคลโล), 2548: 26)

การจัดการ (Management) จะเน้นการปฏิบัติการให้เป็นไปตามนโยบายหรือแผน ที่วางไว้ซึ่งนิยมใช้ในการจัดการธุรกิจ (Business Management) ส่วนคำว่า “ผู้จัดการ” (Manager) จะหมายถึงบุคคลในองค์กรซึ่งทำหน้าที่รับผิดชอบต่อกิจกรรมในการบริหารทรัพยากรและกิจการงานอื่นๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ขององค์กร (ศิริวรรณ เสรีรัตน์, รศ.และคณะ, 2545: 18-19) “Management คือ การใช้ศิลปะในการทำงานให้บรรลุเป้าหมายร่วมกับผู้อื่น” (Don Hellriegel, 1982: 6) การบริหารเป็นกระบวนการที่ผู้จัดการใช้ศิลปะและกลยุทธ์ต่างๆ ดำเนินกิจการตามขั้นตอนต่างๆ โดยอาศัยความร่วมมือร่วมใจของสมาชิกในองค์การการตระหนักถึงความสามารถความถนัดความต้องการและความมุ่งหวังด้านความเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติงานของสมาชิกในองค์การควบคู่ไปด้วย องค์การจึงจะสัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ (พะยอม วงศ์สารศรี, 2542: 36)

ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้กล่าวว่า วัดเป็นทรัพยากรอันมีค่ายิ่งทางสังคม มีทั้งที่ดิน สิ่งก่อสร้าง ศาสนสถาน บุคลากร เงิน ศรัทธา คำถามคือจะมีการบริหารจัดการอย่างไรจึงจะทำให้ทรัพยากรทั้งหมดเหล่านี้ก่อประโยชน์สูงสุดแก่สังคมตามอุดมการณ์ทางพุทธศาสนา เจ้าอาวาสคงมีความสามารถในการจัดการแตกต่างกันแต่คงจะเป็นการยากมากที่เจ้าอาวาสจะสามารถจัดการได้ดี หลวงพ่อบางองค์นอนไม่หลับเพราะ

กล่าวขโมยจะมาขโมยของวัด ในครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้ากับพระสงฆ์สาวกไม่ได้เป็นผู้บริหารวัด มีคนสร้างวัด เช่น อนาถบิณฑิกเศรษฐี และนางวิสาขา ผู้สร้างวัดเหล่านี้เป็นผู้จัดการวัดและทูลเชิญพระองค์และนิมนต์พระสงฆ์สาวกมาพักพระพุทธรูปกับพระสงฆ์สาวกไม่ได้เป็นเจ้าของวัด และอยู่ไม่ติดวัด หากมีพุทธดำเนินจาริกไปทรงสั่งสอนตามนิคมคามต่างๆ ตอนท่านปัญญานันทะเป็นเจ้าอาวาสที่วัดอุโมงค์ จังหวัดเชียงใหม่ ท่านว่าท่านไม่ได้จัดการวัดเลย เจ้าขึ้น สีโรรส เป็นผู้จัดการดูแลทุกอย่างท่านใช้เวลาเทศน์อย่างเดียว วัดควรมีการบริหารจัดการอย่างไรจึงจะดีที่สุดถูกต้องที่สุด นี่เป็นโจทย์ที่มีค่ามหาศาลคณะสงฆ์ พุทธบริษัท และรัฐบาล ควรจะร่วมกันคิด อาจขอให้ผู้เชี่ยวชาญในการจัดการมาร่วมคิดด้วยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยน่าจะให้ทุนอุดหนุนการวิจัยว่าควรมีการบริหารจัดการวัดอย่างไรจึงจะดีที่สุด ถูกต้องที่สุด (เอกสารวิชาการ, 2539: 125)

อาจารย์น้อย ปลายคราม และ ผศ. สุบรรณ จันทบุตร เขียนไว้ว่า วัดในวัดปัจจุบันมีมากกว่าสามหมื่นวัดทั่วประเทศ มีหลากหลายด้วยรูปแบบที่ไม่เหมือนกันทั้งขนาด ประเภท พื้นที่ ฐานะ และการจัดกิจกรรมต่างๆ วัดบางวัดมีขนาดใหญ่มีภิกษุสามเณรเกิน 20 รูปขึ้นไป วัดบางวัดก็มีขนาดปานกลางหรือขนาดเล็กมีพระอยู่ 2-3 รูปก็มี วัดบางวัดก็เป็นวัดหลวงบางวัดก็เป็นวัดราษฎร์ขนาดก็ต่างกัน วัดบางวัดตั้งอยู่ในชนบท แต่บางวัดก็ตั้งอยู่ในเมืองมีความเจริญทางวัตถุสูง วัดบางวัดก็มีรายได้มากแต่บางวัดก็มียาได้น้อยบางครั้งถึงขั้นขาดแคลน วัดบางวัดก็ตั้งมานานแล้วมีบางวัดเพิ่งสร้างใหม่ๆ วัดบางวัดดูยิ่งใหญ่อลังการวัดบางวัดก็ดูขม่อม ขาดการดูแลเอาใจใส่ วัดบางวัดจัดให้ดูคล้ายสวนป่าธรรมชาติ แต่บางวัดเต็มไปด้วยสิ่งก่อสร้างต่างๆ วัดบางวัดประชาชนอยากเข้าไปบวช ศึกษารธรรม แต่วัดบางวัดคนไม่อยากจะเข้าไปเพราะบวชยากลำบากไม่เป็นอวาสสัปปายะ วัดบางวัดดูสะอาด สงบร่มรื่นให้ความสว่างทางจิตใจและปัญญา วัดบางวัดก็เป็นที่พักของประชาชนเป็นศูนย์กลางของชุมชนและก็เป็นอีกมากมายและหลายๆ ประการ ฯลฯ วัดจะดำรงไว้ซึ่งความเป็นวัด (วัด-วัตร-วัฒนธรรม) ได้อย่างถูกต้องและรักษาความเป็นวัดได้จะต้องอาศัยหลักการของพุทธศาสนาความเป็นวัดนั้นจะต้องประกอบด้วยองค์ 3 คือ

- 1 สะอาด ด้วยหลักการของพุทธศาสนา คือ ศีล
- 2 สงบ ด้วยหลักการของพุทธศาสนา คือ สมาธิ
- 3 สว่าง ด้วยหลักการของพุทธศาสนา คือ ปัญญา

วัดจะต้องดำรงรักษาไว้ซึ่งเนื้อหาสาระสำคัญของความเป็นวัดอย่างแท้จริงแม้มันจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพตามยุคสมัย วัตถุประสงค์ แต่วัดจะต้องคงไว้ซึ่ง จิตนิยมนบนหลักการ สะอาด สงบ สว่าง ของไตรสิกขา

ทำไม วัดพระแก้วหรือวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งเป็นวัดไม่มีพระสงฆ์มีปูชนียวัตถุและปูชนียสถานเป็นที่ประดิษฐานของสถาบันศาสนา ยิ่งใหญ่อลังการแต่ก็คงไว้ซึ่งแก่น

สาระสำคัญของวัด คือ สะอาด สงบ และสว่าง ร่มรื่น ร่มเย็น สร้างความรู้สึกที่ประทับใจ ทำให้ไม่วัดป่าดาราภิรมย์ อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ เป็นวัดขนาดกลางจึงเป็นวัดที่ทุกเพศ ทุกวัยทุกเชื้อชาติโดยเฉพาะชาวเขา มาเข้าวัด บวชเรียน ศึกษาพัฒนาตนเอง พัฒนาอาชีพ พัฒนาสังคมได้ในท่ามกลางความสะอาด สงบ และสว่าง ร่มรื่น ทำให้ไม่วัดป่าตาด อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี เป็นวัดในชนบทอยู่ท่ามกลางหมู่บ้าน มีสภาพเป็นป่าไม่มีโบสถ์ (ใครๆ วัดสวนโมกข์) แต่ประชาชนรอบรอบวัดทั่วสารทิศ รวมทั้งชาวต่างประเทศ ต่างก็พากันเข้าไปทำบุญศึกษาปฏิบัติธรรม และทำกิจกรรมอื่นๆอีกมากมาย ทำให้วัดอัมพวัน อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี จึงเป็นศูนย์กลางการฝึกปฏิบัติธรรมได้ดี ทำให้วัดมะนาวหวาน อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช วัดราษฎร์ศรัทธาธรรม เขตบึงกุ่ม กรุงเทพมหานคร และวัดอื่นๆในภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคใต้ ภาคอีสาน และใน กรุงเทพมหานคร วัดต่างๆเหล่านี้สามารถนำบทบาทหน้าที่ของวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน เป็นที่พึ่งพาของประชาชน เป็นแหล่งศึกษาสำหรับการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชนเปรียบประดุจคนไทยมีศูนย์รวมใจคือในหลวงก็ด้วยเหตุผลที่ว่า

1. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับวัด มีความแนบแน่นต่อกัน
2. กิจกรรมของวัดกับชุมชนเป็นกิจกรรมที่เอื้อประโยชน์ต่อกัน
3. บรรยากาศของวัดทั้งพระเณร สถานที่ พิธีกรรม เป็นที่ศรัทธาของประชาชน

ประชาชน

4. กิจกรรมที่วัดจัดขึ้นนั้นส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชนในชุมชน
5. วัฒนธรรมบทบาทหน้าที่ถูกต้อง ในด้านการบริหาร การจัดการวัด การปรับปรุงวัดและการพัฒนาวัดให้เป็นที่ยังเป็นศูนย์กลางของชุมชนได้

ประการสำคัญก็คือ วัดทำบทบาทหน้าที่ถูกต้อง วัดมีการจัดการบริหารที่ดีวัดได้รับการปรับปรุง และพัฒนาให้เป็นศูนย์กลางชุมชน เป็นที่พึ่งชุมชน เป็นวัดในดวงใจของชุมชนได้ การที่วัดจะทำบทบาทหน้าที่ได้ถูกต้องนั้น อยู่ที่การบริหารและการจัดการวัด โดยพิจารณาองค์ประกอบและเป้าหมายดังนี้

1. หลักการของพุทธศาสนา คือหลักไตรสิกขาเป็นฐานของการปฏิบัติในการนำไปสู่เป้าหมาย คือความสะอาด สว่าง และสงบ อันเป็นสาระสำคัญของความเป็นวัด
2. สังคมไทยในยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งส่งผลกระทบต่อให้เกิดวัตถุนิยมในเรื่องความไม่รู้จักพอในด้านเศรษฐกิจ การแข่ง ต่อสู้อย่างเอารอดเอาเปรียบของผู้ที่เหนือกว่าต่อผู้ที่ด้อยกว่า ในด้านการเมืองและความสับสนในสังคมที่หลากหลายด้วยข่าวสาร ข้อมูลและเทคโนโลยี
3. การบริหารและการจัดการวัดให้เป็นที่ยังทางใจ เป็นศูนย์กลางชุมชน เป็นวัดในดวงใจของคนไทยยุคโลกาภิวัตน์ เป็นวัดที่มีความสะอาด สว่าง และสงบ

การบริหารและการจัดการวัด ให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายคือ เป็นที่พึ่งทางใจของประชาชน เป็นศูนย์กลางชุมชน เป็นวัดในดวงใจของคนไทยยุคโลกาภิวัตน์ หรือเป็นวัดแผ่นดินธรรมแผ่นดินทองได้นั้น จะต้องบริหารและการจัดการในด้านต่อไปนี้ (เอกสารวิชาการ, 2539: 163-166)

1 คน นับตั้งแต่เจ้าอาวาส พระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา และผู้เข้ามาอยู่อาศัยในวัด รวมไปถึงประชาชนที่อยู่รอบๆวัดด้วย ตัวเจ้าอาวาสหรือสมภาร ถือว่าเป็นหัวหน้าหรือผู้นำที่สำคัญยิ่งต่อความเจริญรุ่งเรืองและความมั่นคงของวัด พระเดชพระคุณหลวงพ่อดอกน้ำพระมงคลเทพมณี (สด จนทสโร) ได้กล่าวไว้ว่า วัดจะดีมีความเจริญมั่นคงต้องประกอบด้วย 4 ดี คือ สมภารดี ธรรมดี พระดีหรือปูชนียวัตถุดี และการจัดสถานที่วัดดี

2. เงิน – งบประมาณ รายได้ของวัด ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งของวัด
3. วัสดุ อุปกรณ์ อาคารสถานที่ เครื่องมือ เครื่องใช้ต่าง ๆ ของวัด
4. งาน กิจกรรม กับเวลาที่มีอยู่ทำให้เกิดประโยชน์-สุขมากที่สุด

กระบวนการในการวางแผนบริหารจัดการวัด

การวางแผนอย่างจริงจังเกิดจากเหตุหลายประการคือ

1. การวางแผนเป็นเรื่องของอนาคต ซึ่งเรามักจะไม่สามารถคาดการณ์อนาคตได้เนื่องจากอนาคตมีความไม่แน่นอนสูง ดังนั้น การวางแผนจึงเป็นเรื่องเสียเวลา และไม่ต้องดำเนินการอย่างจริงจังมากนัก ความเชื่อดังกล่าวนี้ทำให้หน่วยงานจำนวนมากไม่ให้ความสำคัญจริงจังกับการวางแผนขององค์กร

2. การวางแผนจะทำให้การดำเนินงานขององค์กรขาดความยืดหยุ่น การที่องค์กรมีแผนงานจะทำให้องค์กรไม่สามารถเปลี่ยนแปลงการดำเนินการที่ระบุไว้ในแผนได้ ทำให้องค์กรขาดความยืดหยุ่นในการดำเนินการและไม่สามารถปรับตัวได้ทัน โดยเฉพาะในองค์กรที่อยู่ในสภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเช่นในปัจจุบัน

3. การวางแผนต้องการข่าวสารข้อมูลที่สมบูรณ์เพื่อคาดการณ์อนาคตซึ่งองค์กรทุกองค์กรมักจะมีข้อจำกัดในเรื่องต่าง ๆ เช่น ข้อจำกัดในเรื่องสติ ปัญญา ข้อมูล การทราบความน่าจะเป็นของการดำเนินการในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง การทราบข้อมูลการทราบความน่าจะเป็นของการดำเนินการในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง การทราบข้อมูลเกี่ยวกับผลของทางเลือก ข้อจำกัดในเรื่องเวลา ข้อจำกัดในเรื่องงบประมาณต่าง ๆ ทำให้การคาดการณ์

อนาคตทำไม่ได้ หรือทำได้ยาก องค์กรจึงไม่สามารถวางแผนได้ เพราะขาดข้อมูลต่าง ๆ ที่จะใช้ในการวางแผน

4. การวางแผนมักจะมีการเปลี่ยนแปลงตามการเปลี่ยนผู้นำ โดยเฉพาะในภาครัฐที่การเปลี่ยนแปลงผู้นำเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นบ่อย เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงผู้นำครั้งหนึ่ง มักจะมีการเปลี่ยนแปลงแผน เนื่องจากผู้นำใหม่จะพยายามหาสิ่งที่ตนต้องการจะทำให้แตกต่างไปจากผู้นำคนก่อนเพื่อแสดงถึงความสามารถ การเปลี่ยนแปลงแผนในลักษณะนี้จะทำให้ผู้ปฏิบัติงานไม่สนใจและไม่ให้ความสำคัญกับการวางแผนงาน

5. การวางแผนเป็นขั้นตอนการบริหารที่ใช้เวลานาน การวางแผนเป็นเรื่องของการคิดถึงอนาคตและสิ่งที่จะต้องการจะเป็นในอนาคตซึ่งต้องการเวลาในการคิดร่วมกันของผู้บริหารและคนในองค์กรซึ่งผู้ปฏิบัติงานมักจะรู้สึกว่าเป็นขั้นตอนที่เสียเวลาและยุ่งยาก ขณะที่องค์กรละผู้บริหารแต่ละคนมีภาระงานที่จะต้องทำมากอยู่แล้ว การเสียเวลากับการวางแผนจึงเป็นสิ่งที่ไม่อยากจะทำ ลักษณะทั้งห้าประการนี้ทำให้องค์กรจำนวนมากไม่ใส่ใจและไม่ให้ความสำคัญกับการวางแผนหรือวางแผนแค่พอเป็นพิธี ไม่ได้กระทำอย่างจริงจัง การปฏิบัติงานขององค์กรจำนวนมากจึงมักจะกระทำในลักษณะแก้ปัญหาไปวัน ๆ กับงานประจำมากกว่าการริเริ่มและพัฒนางานที่ทำอยู่ โดยเฉพาะในระบบราชการซึ่งการวางแผนไม่ได้รับความสนใจจากผู้ที่เกี่ยวข้องมากเท่าที่ควร (วันชัย มีชาติ, 2554 : 150-153)

การวางแผนประกอบด้วยขั้นตอนที่องค์กรต้องดำเนินการดังต่อไปนี้ คือ

1. การวิเคราะห์สภาพแวดล้อม การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมเป็นการพิจารณาถึงโอกาสและเงื่อนไขต่าง ๆ ในการทำงานขององค์กรตลอดจนสถานการณ์และปัจจัยสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับองค์กร การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมจะทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรกับสภาพแวดล้อมและเตรียมการในการปรับตัวขององค์กร ในขั้นตอนนี้้องค์กรจะรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับองค์กร และพิจารณาผลกระทบของปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ที่มีต่อองค์กรเพื่อเตรียมการในการดำเนินการให้สอดคล้องกับสถานการณ์ โดยในการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมองค์กรจะต้องวิเคราะห์ทั้งสภาพแวดล้อมภายในและสภาพแวดล้อมภายนอกที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินการขององค์กรและพิจารณาถึงโอกาสในการดำเนินงานขององค์กรในสภาพแวดล้อมดังกล่าว โดยปกติสภาพแวดล้อมที่องค์กรมักจะนำมาพิจารณา ได้แก่ ความต้องการของลูกค้าหรือผู้รับบริการ คู่แข่งขององค์กร จุดแข็ง จุดอ่อนขององค์กร ตลอดจนกลุ่มลูกค้าเป้าหมายหรือตลาด เป็นต้น

2. การกำหนดวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายขององค์กร ในขั้นตอนนี้ องค์กรจะกำหนดเป้าหมายขององค์กรและสิ่งที่จะต้องการบรรลุ โดยการกำหนด

เป้าหมายองค์กรมักจะกำหนดเป้าหมายที่มีลักษณะ SMART – GOAL คือเป้าหมายที่มีความเฉพาะเจาะจง (specific) สามารถวัดได้ (measurable) เป็นที่เห็นพ้องต้องกันหรือตกลงร่วมกัน (agreeable) เป็นเป้าหมายที่สามารถนำไปปฏิบัติได้ (realistic) และมีช่วงเวลากำหนดไว้ (time-frame) นอกจากนี้เป้าหมายที่ดีจะต้องท้าทายแต่สามารถบรรลุได้ (challenge but attainable) และเป้าหมายควรมีแก่เขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร (written) เพื่อให้ทุกคนในองค์กรรู้เป้าหมายร่วมกันและเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงผู้ที่เกี่ยวข้องผู้ที่เข้ามาใหม่จะยังสามารถเข้าใจและรับรู้ถึงเป้าหมายขององค์กรได้อยู่

3. การเสนอทางเลือก เป็นขั้นตอนที่องค์กรแสวงหาทางเลือกในการดำเนินการให้เกิดผลตามเป้าหมายที่วางไว้ การแสวงหาทางเลือกนี้ องค์กรจะพยายามให้ได้ทางเลือกมากที่สุดโดยยังไม่มีมีการพิจารณาในแง่ของความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของแต่ละทางเลือก เป็นการรวบรวมทางเลือกให้ได้มากที่สุดก่อน เทคนิคที่มักจะใช้ในการแสวงหาทางเลือกได้แก่ เทคนิคการระดมสมอง (brain storming) เทคนิคในการประชุมกลุ่ม (nominal group technique) เป็นต้น เทคนิคเหล่านี้มุ่งให้ผู้ที่เกี่ยวข้องเสนอทางเลือกให้มากที่สุดก่อนโดยไม่ต้องสนใจว่าทางเลือกใดจะเป็นไปได้มากกว่า เมื่อได้ทางเลือกมากพอแล้วทุกคนในกลุ่มจะร่วมกันพิจารณาทางเลือกเหล่านั้นร่วมกัน

4. การวิเคราะห์ทางเลือก ขั้นตอนนี้จะเป็นการวิเคราะห์ทางเลือกที่ได้จากขั้นตอนที่สามโดยพิจารณาถึงความเหมาะสมในการเลือกทางเลือกแต่ละทาง การวิเคราะห์ทางเลือกจะพิจารณาว่าทางเลือกแต่ละทางมีความเป็นไปได้มากน้อยแค่ไหนในการบรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ แต่ละทางเลือกมีข้อดี จุดเด่น และข้อจำกัดอย่างไร ปัญหาอุปสรรคที่อาจเกิดขึ้นในการดำเนินการตามทางเลือกดังกล่าว ค่าใช้จ่ายที่จะต้องใช้จ่าย ตลอดจนความคุ้มค่าของทางเลือก ซึ่งการวิเคราะห์ทางเลือกขององค์กรอาจจะให้ทุกคนช่วยกันวิเคราะห์ทางเลือกต่าง ๆ ที่ช่วยกันเสนอมาที่ทางเลือกโดยไม่สนใจว่าใครจะเป็นผู้เสนอทางเลือกดังกล่าว การวิเคราะห์ทางเลือกมักจะมีตัวแบบที่องค์กรเลือกนำมาใช้ในการวิเคราะห์มากมาย เช่น ตัวแบบในทางเศรษฐศาสตร์การจัดการ และการวิเคราะห์เชิงปริมาณ เช่น การคำนวณผลตอบแทนจากการลงทุน การคำนวณมูลค่าปัจจุบัน เป็นต้น

5. การเลือกทางเลือก เป็นขั้นตอนที่องค์กรใช้ดำเนินการ การเลือกทางเลือกที่สมเหตุสมผลมากที่สุด คือเลือกทางเลือกที่องค์กรได้ประโยชน์มากที่สุด โดยเฉพาะหากมีการคำนวณผลตอบแทนที่ได้ออกมาเป็นตัวเลข องค์กรจะเลือกทางเลือกที่เอื้อประโยชน์ให้แก่องค์กรมากที่สุด อย่างไรก็ตามในขั้นตอนนี้เรามักจะพบว่าองค์กรไม่สามารถเลือกทางเลือกที่องค์กรได้ประโยชน์มากที่สุดได้ เนื่องจากองค์กรมักจะมีข้อจำกัดหลายประการ เช่น ข้อจำกัดในด้านข้อมูลข่าวสาร องค์กรไม่รู้ทางเลือกทุกทางที่จะดำเนินการให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ องค์กรไม่รู้ความน่าจะเป็นในการเลือกทางเลือก

และไม่ทราบถึงผลได้ผลเสียของแต่ละทางเลือก องค์การมีข้อจำกัดด้านทรัพยากรทางเลือก บางทางเลือกให้ผลตอบแทนดีแต่ต้องใช้งบประมาณสูง องค์การมีข้อจำกัดในด้านสติปัญญาที่จะใช้ในการตัดสินใจเลือกทางเลือก และข้อจำกัดในด้านเวลาที่องค์การต้องตัดสินใจแข่งกับเวลา ดังนั้น เรามักจะพบว่า การตัดสินใจในการดำเนินงานขององค์การหลาย ๆ ครั้งไม่ได้เป็นการตัดสินใจในรูปแบบที่มีเหตุผล (rational model) และทำให้้องค์การได้ประโยชน์มากที่สุด แต่การตัดสินใจเป็นเรื่องของการเลือกทางเลือกที่พอจะเป็นไปได้ และทางเลือกที่สามารถตอบสนองความต้องการของผู้ที่เกี่ยวข้องให้ผู้ที่เกี่ยวข้องยอมรับได้เท่านั้น การตัดสินใจในลักษณะนี้เรียกว่าการตัดสินใจแบบ satisficing model คือสร้างความพอใจให้แก่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องแม้จะไม่ใช่ทางเลือกที่ดีที่สุดก็ตาม

6. การกำหนดแผนในรายละเอียด ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่้องค์การกำหนดแผนในรายละเอียดหรือแผนในระดับแผนปฏิบัติการว่าแต่ละหน่วยงานย่อยจะต้องมีโครงการและกิจกรรมในการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ มีการระบุผู้รับผิดชอบในการดำเนินการ ตลอดจนระยะเวลาในการดำเนินงาน

7. การจัดสรรทรัพยากรและอุปกรณ์ที่จำเป็นให้แก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้แต่ละหน่วยงานสามารถดำเนินการบรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ได้ ทรัพยากรเหล่านี้จะต้องมีเพียงพอที่จะใช้ในการดำเนินการมิฉะนั้นผู้ปฏิบัติจะไม่สามารถปฏิบัติตามแผนงานได้ การวางแผนจึงต้องคำนึงถึงทรัพยากรที่มีอยู่ด้วยว่าเพียงพอหรือไม่ ลักษณะดังกล่าวนี้จึงทำให้แผนงานเป็นกรอบสำหรับ้องค์การในการพิจารณาจัดสรรงบประมาณ

พุทธวิธีในการวางแผนบริหารของพระพุทธเจ้า

การวางแผนงานของพระพุทธเจ้าในการวางแผนการเผยแผ่คำสอนซึ่งหลังจากที่พระองค์ตรัสรู้ และตัดสินใจที่จะเผยแผ่ศาสนาสิ่งแรกที่พระองค์ทรงคิดคือจะไปเผยแผ่แก่ใครเป็นอันดับแรกหรือคนกลุ่มไหนพร้อมที่จะมีปัญญาตรัสรู้ตามได้บ้าง ซึ่งการวิเคราะห์ผู้ฟังอย่างแม่นยำตรงไปตรงมาเป็นเรื่องสำคัญมากเพราะจะทำให้การเผยแผ่เกิดประสิทธิภาพ ซึ่งหากเป็นนักธุรกิจก็ต้องวิเคราะห์ว่า สินค้าที่เรามีอยู่นี้จะขายให้แก่ใคร การวิเคราะห์ผู้ซื้อจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง หากไปขายให้กับกลุ่มคนที่ไม่เหมาะกับสิ่งนั้น สินค้าที่เรามีอยู่ก็จะขายไม่ได้ถึงแม้ว่าสินค้านั้นจะราคาดีและมีประโยชน์ก็ตาม การวิเคราะห์กลุ่มคนก็จะฟังของพระพุทธเจ้า จึงนับว่าเป็นการวางแผนการที่ยอดเยี่ยม ในตอนแรก ผู้ที่พระองค์ทรงนึกถึงคืออาฬารดาบส และอุททกดาบส ซึ่งเป็นอาจารย์ที่เคยสอนการทำสมาธิให้แก่พระองค์ ทั้งสองรูปนี้มีคุณสมบัติที่จะสามารถบรรลุธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ได้ แต่พระองค์ทรงทราบว่า อาจารย์ทั้งสองท่านได้มรณภาพไปก่อนหน้านั้นแล้ว 7 วัน พระองค์

จึงทรงคิดหาเป้าหมายใหม่ ก็ได้คำตอบว่า ปัญจวัคคีย์ทั้ง 5 คือ โภณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และอัสสชิ เป็นผู้มีความพร้อมมากที่สุดที่จะเข้าถึงพระธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้

หลังจากที่หากลุ่มผู้ฟังได้แล้ว พระองค์ก็ทรงคิดต่อไปอีกว่า ปัญจวัคคีย์เหล่านี้ กำลังอยู่ที่ไหน ซึ่งก็ทรงทราบว่าปัญจวัคคีย์กำลังอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมือง พาราณสี พระองค์จึงออกเดินทางไปหาปัญจวัคคีย์ที่เมืองพาราณสี และเมื่อไปถึงพระองค์ก็ได้เลือกหลักธรรมที่จะสอนให้เหมาะกับปัญจวัคคีย์ นั่นก็คือ ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรที่ว่าด้วยการยังธรรมจักรให้เป็นไป หรือว่าด้วยมัชฌิมาปฏิปทา คือ ทางสายกลาง ซึ่งเว้นที่สุด ๒ อย่าง และว่าด้วยอริยสัจ 4 ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ อันทำให้พระองค์สามารถปฏิญาณว่า ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ (ญาณคือความตรัสรู้เองโดยชอบอัน ย่อมเยี่ยม) เพราะท่านรู้พื้นภูมิหลังของปัญจวัคคีย์ดีว่ากำลังสุดโต่งไปด้านใดด้านหนึ่ง ฉะนั้นท่านจึงเลือกธรรมที่เหมาะสมที่สุดอันจะทำให้สามารถบรรลุธรรมได้ในเวลาอันสั้น หลังจากพระองค์แสดงธรรมจบก็ได้ผลทันทีคือ ท่านโภณฑัญญะ หัวหน้าคณะปัญจวัคคีย์ ได้ดวงตาเห็นธรรม (ธรรมจักขุ) และขอบวชเป็นพระภิกษุรูปแรกในพระพุทธศาสนา

จะเห็นว่าการวางแผนงานและการปฏิบัติงานของพระพุทธเจ้านั้นเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพเริ่มตั้งแต่การวิเคราะห์ผู้ฟังการเลือกเนื้อหาที่จะสอนวิธีการสอนเป็นต้นจะ เปลี่ยนไปตามสถานการณ์ขึ้นอยู่กับผู้ฟังเป็นสำคัญว่าเขาเป็นใครมีลักษณะนิสัยอย่างไรในการ บริหารงานก็เช่นเดียวกันเมื่อจะขายสินค้าก็ต้องกำหนดกลุ่มเป้าหมายให้ชัดเจนว่าจะขายให้ใคร สินค้าที่จะขายนั้นเป็นอย่างไรเหมาะกับผู้ใช้หรือไม่และวิธีการขายจะอย่างไรเป็นต้นการ วางแผนงานเช่นนี้จะทำให้งานที่ทำสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี (พระมหาบุญมี มาลาวชิโร, 2553: 58-60)

ในพุทธวิธีเกี่ยวกับวางแผนนี้ สิ่งที่สำคัญมากคือผู้บริหารต้องมีวิสัยทัศน์ พระพุทธเจ้า ตรัสว่าผู้บริหารต้องมีจักขุมา แปลว่า มีสายตาวัดยาวไกล คือมองการณ์ไกล (อง. ติก. 20/459/146) วิสัยทัศน์ช่วยให้ผู้บริหารสามารถวาดภาพจุดหมายปลายทางได้ชัดเจนและใช้ สื่อสารให้สมาชิกภายในองค์กรยอมรับและดำเนินไปสู่จุดหมายปลายทางนั้นองค์กรทั้งหมดก็จะ ถูกขับเคลื่อนไปด้วยวิสัยทัศน์นี้ พระพุทธเจ้าทรงกำหนดจุดหมายปลายทางในพระพุทธศาสนา ไว้ว่า การประพฤติปฏิบัติธรรมทุกอย่างมีเป้าหมายสูงสุดที่จุดเดียวคือวิมุตติ (ความหลุด พ้น ทุกข์) ดังพุทธพจน์ที่ว่า “เปรียบเหมือนมหาสมุทรมีรสเดียวคือรสเค็ม ฉันทใด ธรรมวินัยนี้ก็มีรส เดียวคือวิมุตติรส ฉันทนั้น” (วิ.จุล. 7/462/291) การถือเอาความหลุดพ้นทุกข์เป็นวัตถุประสงค์ ส่วนตัวสำหรับสมาชิกทุกคนในพระพุทธศาสนาใช้ได้กับผู้ยังไม่บรรลุเป็นพระอรหันต์ แต่เมื่อ สมาชิกนั้นเป็นพระอรหันต์ได้เจโตวิมุตติ หลุดพ้นทุกข์แล้ววัตถุประสงค์ของเขาก็เปลี่ยนไป นั่น คือแทนที่จะดำเนินชีวิตเพื่อความหลุดพ้นทุกข์ส่วนตัว พระอรหันต์จะดำเนินชีวิตเพื่อช่วยคน อื่นให้หลุดพ้นทุกข์ ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อพ้นพรธชาแรก มีภิกษุผู้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ 60 รูป

พระพุทธเจ้าทรงวางแผนเพื่อประกาศพระศาสนาแล้วส่งพระสาวกเหล่านั้นให้แยกย้ายกันไปในทิศทางต่าง ๆ ด้วยพระดำรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ เธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทเวตาและมนุษย์ทั้งหลาย แต่อย่าไปทางเดียวกันสองรูป แม้เราเองก็จะไปยังตำบลอูเรเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม” (วิ.มหา. 1/32/39) (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2549: 5-7)

อีกตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงการวางแผนการทำงานของพระพุทธเจ้าคือ พุทธกิจประจำวัน ซึ่งพระองค์ได้วางแผนการทำงานทุกๆวัน และการวางแผนของพระองค์นั้นไม่เคยผิดพลาดเลยแม้แต่ครั้งเดียวนับว่าเป็นการทำงานที่ยอดเยี่ยมที่สุด และข้อสังเกตอย่างหนึ่งคือนอกจากพระองค์จะเป็นนักวางแผนที่ยอดเยี่ยมแล้ว ยังเป็นนักปฏิบัติที่เยี่ยมด้วย ซึ่งต่างจากนักบริหารในปัจจุบันที่บางคนสามารถวางแผนได้สวยงาม แต่ปฏิบัติไม่ได้ หรือปฏิบัติไม่ถูกต้องให้ผู้อื่นปฏิบัติแทน แต่ในกรณีของพระพุทธเจ้านี้ พระองค์เป็นนักวางแผน และนักปฏิบัติไปในตัว

พุทธกิจประจำวันของพระพุทธเจ้ามีอยู่ 5 ประการด้วยกันคือ 1. เวลาเช้าเสด็จออกบิณฑบาต 2. เวลาเย็นทรงแสดงธรรม 3. เวลาค่ำประทานโอวาทแก่เหล่าภิกษุ 4. เทียงคีนทรงตอบปัญหาทเวตา 5. จวนสว่างทรงตรวจพิจารณาสัตว์ที่สามารถ และที่ยังไม่สามารถบรรลุธรรมอันควรจะเสด็จไปโปรดหรือไม่ พระจริยวัตรข้อที่ 5 คือทรงตรวจพิจารณาสัตว์ที่สามารถบรรลุธรรมได้นี้คือ การวางแผนการทำงานในแต่ละวันของพระพุทธเจ้า ในทุกวันเมื่อพระองค์พิจารณาแล้วว่าคนนั้นสามารถที่จะบรรลุธรรมได้ถึงอยู่ไกลขนาดไหนพระองค์ก็จะเดินทางไปโปรด และในการไปโปรดนั้นก็ใช้วิธีการแตกต่างกันไปตามอุปนิสัยของผู้ฟังเป็นสำคัญ ในบางกรณีพระองค์ก็แค่ไปปรากฏกายให้เห็นเท่านั้น บางกรณีก็สอนเพียงนิดหน่อยเป็นต้นก็สามารถทำให้ผู้นั้นบรรลุธรรมได้

ในการเผยแพร่ศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์ยังมีแผนการทำงานอีกมากมาย เช่นหลังจากที่มีภิกษุสำเร็จ เป็นพระอรหันต์ 60 รูปพระองค์ก็ทรงวางแผนที่จะประกาศพระศาสนาโดยการส่งพระอรหันต์เหล่านี้ให้แยกย้ายกันไปคนละทิศละทาง ไม่ให้ไปทางเดียวกัน 2 รูป ส่วนพระองค์ก็ทรงเลือกไปเผยแพร่แก่ผู้นำลัทธิต่างๆในแคว้นมคธหรือไปเผยแพร่ในระดับผู้นำนั่นเอง เพราะคนเหล่านี้มีสาวกมาก และมีความรู้ความสามารถมาก พระองค์จึงเลือกที่จะไปเผยแพร่ด้วยพระองค์เอง ในตอนแรกพระองค์ได้เสด็จไปที่ตำบลอูเรเวลาเสนานิคมเพื่อเผยแพร่แก่ชฎิล 3 พี่น้อง ซึ่งพระองค์ใช้เวลาเพียง 2 เดือนก็สามารถปราบพยศของชฎิล 3 พี่น้องและบริวารทำให้พวกเขาหันมานับถือ และขอบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาได้ นอกจากนั้นก็เสด็จไปโปรดพระเจ้าพิมพิสาร ผู้เป็นพระราชอาแห่งแคว้นมคธ พระเจ้าพิมพิสาร

และประชาชนชาวพุทธเห็นว่าชฎิลสามพี่น้องที่พวกตนนับถือได้ยอมเป็นสาวของพระพุทธเจ้า ก็คล้ายพิธีมานะหันมาตั้งใจฟังธรรมในที่สุดก็ได้ดวงตาเห็นธรรมและหันมานับถือพระพุทธศาสนา จะเห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงใช้เวลาไม่นานนับนับจากวันที่พระองค์ตรัสรู้ก็สามารถที่จะเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปสู่แคว้นมคธได้อย่างกว้างขวาง ซึ่งการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพนี้เริ่มต้นจากการวางแผนการทำงานที่ดีเยี่ยมนี้เอง ฉะนั้นหากผู้บริหารอยากประสบความสำเร็จในการบริหารงานจะต้องมีความฉลาดในการวางแผนงาน แผนงานที่ดีทำให้ประสบความสำเร็จได้เร็ว และไม่สิ้นเปลืองทรัพยากร ผู้ปฏิบัติงานก็จะรู้หน้าที่ของตนเองชัดเจนว่าจะไปทำอะไรที่ไหนอย่างไรเป็นต้น (พระมหาบุญมี มาลาวชิโร, 2553: 61-64)

ในการวางแผนเพื่อประกาศพระศาสนาตั้งกล่าวนั้น พระพุทธเจ้าทรงกำหนดวัตถุประสงค์สำหรับให้สมาชิกในองค์กรทุกคนถือปฏิบัติเป็นแบบเดียวกัน นั่นคือให้สมาชิกยึดความหลุดพ้นทุกข์ส่วนตัวหรือความหลุดพ้นทุกข์ของคนอื่นเป็นเป้าหมายของการดำเนินชีวิต การปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นทุกข์ส่วนตัว เรียกว่า อัตตहितสมบัติ การปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นทุกข์ของคนอื่น เรียกว่า พรหิตปฏิบัติ พระพุทธเจ้าทรงมีทั้งอัตตहितสมบัติที่เกิดจากพระปัญญาคุณ และพรหิตปฏิบัติที่เกิดจากพระกรุณาคุณ จึงทรงวางรากฐานในการประกาศพระศาสนาด้วยการแสดงโอวาทปาฏิโมกข์แก่พระอรหันต์ 1,250 รูป ในวันมาฆบูชา หลังจากตรัสรู้ได้ 9 เดือน โอวาทปาฏิโมกข์ หมายถึง คำสอนที่เป็นหลักสำคัญในการเผยแผ่ในพระพุทธศาสนา ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พระอรหันต์เพื่อให้ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงานต่อไป ในโอวาทปาฏิโมกข์นี้ มีการกำหนดให้นิพพานหรือความหลุดพ้นทุกข์เป็นเป้าหมายสูงสุดในการปฏิบัติธรรม แนวทางปฏิบัติธรรมให้ยึดหลัก 3 ประการ คือ ไม่ทำชั่วทั้งปวง ทำดีให้ถึงพร้อม และทำจิตใจให้ผ่องใส นอกจากนี้ยังกำหนดวิธีการประกาศพระพุทธศาสนาว่า ให้เผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยขันติหรือความอดทน ไม่ให้ใช้การว่าร้ายหรือการเข่นฆ่าประหารชีวิตประหาร เพื่อบีบบังคับให้คนหันมานับถือพระพุทธศาสนา (ขุ.ธ. 25/24/39) ด้วยเหตุนี้พระพุทธศาสนาจึงได้ชื่อว่าเป็นศาสนาแห่งสันติภาพ จะเห็นได้ว่าการวางแผนเพื่อบริหารองค์กรของพระพุทธเจ้านั้นมีการใช้วิสัยทัศน์กำหนดเป้าหมาย วัตถุประสงค์ และพันธกิจขององค์กรคณะสงฆ์ไว้อย่างชัดเจน องค์กรพระพุทธศาสนาเจริญเติบโตขึ้นมาได้เพราะผลจากวิสัยทัศน์ของพระพุทธเจ้า (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2549: 8-9)

หากพิจารณาข้อดีของการวางแผน จึงจะเห็นว่ามียุทธศาสตร์ประการด้วยกัน เช่น ช่วยลดความไม่แน่นอนและปัญหาความยุ่งยากซับซ้อนที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ช่วยทำให้เกิดการยอมรับแนวคิดใหม่ๆ เข้ามาในองค์กร ช่วยทำให้การดำเนินงานขององค์กรบรรลุตามเป้าหมายที่ปรารถนาเป็นการลดความสูญเปล่าของหน่วยงานที่ซับซ้อน และทำให้เกิดความแจ่มชัดในการดำเนินงาน เป็นต้น แผนการทำงานที่ดีควรมีลักษณะดังนี้

1. มีความคล่องตัวลักษณะของแผนที่ดีต้องมีความคล่องตัวสูงสามารถเปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องกับสถานการณ์และสภาวะแวดล้อมตลอดจนโอกาสใหม่ๆที่เกิดขึ้น

2. มีความควบคุมลักษณะของแผนมีทั้งที่เฉพาะเจาะจงและแผนร่วมกิจกรรมทั้งหมดในองค์กรดังนั้นแผนหลักหรือแผนระยะยาวควรเป็นที่รวมของกิจกรรมย่อยย่อยทั้งหลายในองค์กรหรือแผนระยะสั้นทั้งหมดเข้าไว้โดยมุ่งให้บรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์หลักขององค์กร

3. ระยะเวลาแผนที่ดีควรมีกำหนดระยะเวลาการเริ่มต้นและการสิ้นสุดของแผนไว้อย่างชัดเจนว่าจะทำอะไรเมื่อไหร่และจะสิ้นสุดกิจกรรมนั้นเมื่อไหร่

4. มีความคุ้มค่าแผนที่ดีควรมีต้นทุนต่ำกว่าผลที่ได้รับจากการใช้แผนนั้นโดยยึดหลักการประหยัดและก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด

5. มีความชัดเจนแผนที่ดีต้องกำหนดไว้อย่างชัดเจนว่าใครจะเป็นผู้รับผิดชอบทำอะไรทำเมื่อไหร่ทำที่ไหนทำอย่างไรและทำอะไรอย่างละเอียดเพื่อให้การนำแผนไปปฏิบัติสามารถทำได้ประสานสอดคล้องอย่างต่อเนื่อง

6. เป็นรูปตามวิธีการแผนที่ดีต้องจัดวางขึ้นโดยผ่านขั้นตอนกระบวนการต่างๆอย่างครบถ้วนซึ่งจะทำให้เป็นที่ยอมรับของคนในองค์กร

7. มีเหตุผลแผนที่ดีจะต้องถูกกำหนดขึ้นอย่างมีเหตุผลมีผลเป็นที่ยอมรับของบุคลากรทุกคนในองค์กรและสามารถปฏิบัติให้บรรลุวัตถุประสงค์ได้จริง

8. มีความสอดคล้องแผนที่ดีจะต้องอยู่ในกรอบของวัตถุประสงค์และนโยบายที่กำหนดไว้

9. มีลักษณะปกปิดแผนที่ดีจะต้องเปิดเผยรายละเอียดเฉพาะผู้ที่รับผิดชอบในการปฏิบัติและแผนที่ได้รับอนุญาตเท่านั้นเพื่อป้องกันคู่แข่งชั้นทางธุรกิจ

10. มีลักษณะเน้นอนาคตเพราะว่าการวางแผนคือกระบวนการต่างๆในการตัดสินใจในปัจจุบันเพื่อการปฏิบัติการในอนาคตดังนั้นแผนที่ดีจึงต้องมุ่งเน้นการตอบสนองการปฏิบัติภายใต้สถานการณ์ต่างๆในอนาคตอย่างมีประสิทธิภาพ

11. มีความต่อเนื่องแผนที่ดีต้องมุ่งเน้นการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องตลอดจนการต่อเนื่องของแผนในการบริหารเพื่อให้องค์กรก้าวไปข้างหน้าอย่างมีประสิทธิภาพ

ในการบริหารงานการวางแผนเป็นสิ่งที่ไม่ได้เพราะจะทำให้เรามีแนวทางชัดเจนในการทำงานและทำให้งานของเราประสบความสำเร็จองค์กรใดก็ตามที่ไม่มีแผนการทำงานที่ชัดเจนแน่นอนย่อมประสบความสำเร็จในการทำงานได้ยากแผนที่ยอมทำให้งานประสบความสำเร็จไปแล้วกว่าครึ่งหนึ่ง (พระมหาบุญมี มาลาวชิโร, 2553: 65-68)

บทสรุป

การวางแผนเป็นสิ่งที่สำคัญมาก การวางแผนบริหารจัดการวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนนั้น สิ่งที่สำคัญมากคือผู้บริหารต้องมีวิสัยทัศน์ พระพุทธเจ้าตรัสว่าผู้บริหารต้องมีจักขุมตา แปลว่า มีสายตาวัดยาวไกล คือมองการณ์ไกล วิสัยทัศน์ช่วยให้ผู้บริหารสามารถวาดภาพจุดหมายปลายทางได้ชัดเจนและใช้สื่อสารให้สมาชิกภายในองค์กรยอมรับและดำเนินไปสู่จุดหมายปลายทางนั้นองค์กรทั้งหมดก็จะถูกขับเคลื่อนไปด้วยวิสัยทัศน์นี้ เมื่อผู้บริหารอยากจะพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน ผู้บริหารวัดต้องวางแผนบริหารจัดการเพราะวัดเป็นสถานที่สำคัญ และเป็นหน่วยงานปกครองและหน่วยงานดำเนินกิจการคณะสงฆ์ และกิจการพระศาสนาที่สำคัญที่สุด และเป็นรากฐานอันสำคัญยิ่งของคณะสงฆ์และพระพุทธศาสนา เป็นองค์กรในการปกครองคณะสงฆ์ วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคล คือบุคคลตามกฎหมาย และตำแหน่งเจ้าอาวาสจึงเป็นตำแหน่งที่มีความสำคัญยิ่ง วัดมีเจ้าอาวาสเป็นผู้บริหารจัดการวัดสูงสุด และต้องทำหน้าที่บริหารจัดการให้กิจการคณะสงฆ์เป็นไปได้อย่างดี มีความถูกต้อง มีความเหมาะสม มีความบริสุทธิ์ มีความยุติธรรม มีประสิทธิภาพ และเป็นไปตามหลักพระธรรมวินัย ให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงในสภาพสังคมยุคปัจจุบัน ดังนั้นเพื่อให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงในสภาพสังคมยุคปัจจุบัน การวางแผนบริหารจัดการวัดเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้การบริหารงานของวัดประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ เพราะฉะนั้นการวางแผนจึงเป็นภารกิจอันดับแรกที่มีความสำคัญต่อกระบวนการจัดการที่ดีซึ่งการวางแผนเป็นการวิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบันคาดการณ์ไปล่วงหน้าและเป็นการกำหนดแนวทางที่คาดว่าจะดีที่สุดโดยผ่านกระบวนการคิดก่อนทำเพื่อให้เกิดการปฏิบัติอย่างได้ผล

เอกสารอ้างอิง

- มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เอกสารวิชาการ. (2539) *หลักการบริหารและการจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิซีเมนต์ไทย.
- พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต). (2539). *คุณธรรมสำหรับนักบริหาร*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต). (2549). *พุทธวิธีบริหาร*. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- พระมหาบุญมี มัลลวชิโร. (2553). *พุทธบริหาร สู่สุดยอดนักบริหารผู้ทรงภูมิที่ลูกน้องรัก และเทิดทูนอย่างจริงใจ*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ริงค์ บียอนด์บุ๊กส์ จำกัด.
- พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคล). (2548). *การบริหารวัด*. นครปฐม: เพชรเกษมการพิมพ์.
- พะยอม วงศ์สารศรี. (2542). *องค์การและการจัดการ*. กรุงเทพมหานคร: พรานนกการพิมพ์.
- วันชัย มีชาติ. (2554). *การบริหารองค์การ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ. (2545). *องค์การและการจัดการ (ฉบับสมบูรณ์) (Organization and Management)*. กรุงเทพมหานคร: Diamond in Business World.
- สาคร สุขศรีวงศ์. (2553). *การจัดการ: จากมุมมองนักบริหาร*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท จี.พี.ไอเบอร์พรินท์.
- Don Hellriegel.(1982). *Management*. Third edition. Addison Wesley: Publishing Company.